

УДК 821. 161. 2. 09Фра
Г 85

Галина ГРИЦЕНКО

РОЛЬ ІВАНА ФРАНКА В УКРАЇНСЬКО-БІЛОРУСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ВЗАЄМИНАХ

У статті проаналізовані погляди І.Франка на історію і культуру Білорусі: висвітлено низку його цінних тез і тверджень про духовне багатство білоруського народу. Досліджено внесок І.Франка у розвиток білорусько-українських літературно-культурних взаємин. Простежені відгуки білоруських дослідників на його творчість. Визначено перспективні напрями подальших досліджень теми.

Ключові слова: Україна, Білорусь, культура, українсько-білоруські зв'язки, Іван Франко.

Взаємне зближення народів на всіх етапах історичного розвитку залежить від інтенсивності їхнього постійного і різностороннього спілкування. У спектрі різноманітних контактів важливу роль відіграє культурний обмін як засіб пізнання світу, духовного розвитку. Особливо плідним стає взаємне збагачення народів тоді, коли національні культури досягають високого цивілізаційного і художнього рівня, утворюють самобутні цінності.

Вичерпно оцінити національні традиції і національну своєрідність, які визначають розвиток культури будь-якої країни, можна лише в контексті міжнародного досвіду. Жодна нація не може розвивати свою культуру без постійного збагачення її не тільки з внутрішніх резервів, а й досягненнями інших народів. Закономірність міжнаціонального спілкування в культурній сфері полягає в тому, що обмін цінностями відбувається як взаємовплив.

Певне місце в цих різнобічних взаєминах посідають українсько-білоруські культурні зв'язки другої половини XIX – початку XX ст., ключовими носіями яких стали письменники та науковці, зокрема Іван Франко, Алоїза Пашкевич (Цьотка), Максим Богданович та ін. Традиційне спілкування цих народів стало важливою складовою частиною їхнього націотворчого процесу.

Деякі аспекти цих взаємозв'язків представлені у монографіях українського вченого П.Охріменка [2], [3], який багато уваги приділив творчій спадщині І.Франка, перекладам на білоруську мову творів українського письменника. Дослідник підкреслив, що І.Франко один із перших українських діячів визнав права білоруського народу на самостійний розвиток. Певні відомості про літературні зв'язки І.Франка з Білоруссю подали М.Возняк [6], [13], Т.Кобржицька, В.Рагойша [8], [9], [10], М.Ларчанко [12], Д.Стельмах [19], [20]. А саме сторінки цих досліджень присвячені знайомству І.Франка з Білоруссю та білорусами, проникненню його слова у білоруську народну поезію і через неї у літературу та драматургію, першим безпосереднім впливам І.Франка на білоруських письменників XIX ст. та його ролі у розвитку білоруської літератури XX ст. Ці напрацювання були використані і в узагальнювальній праці з історії науки і культури Білорусі [16].

Уперше в білоруському літературознавстві ґрунтовно проаналізував творчість Каменяра відомий філолог П.Бузук [5]. Високо оцінив творчість І.Франка сучасний дослідник Ю.Пацюпа, назвавши його поезію великим оркестром [18].

На сторінках програми Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження І.Франка (Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.), чимало розвідок білоруських дослідників присвячено творчості українського поета. Це дослідження Т.Кобржицької і В.Рагойші “Координати присутності Івана Франка в духовному житті білорусів другої пол. XX – поч. XXI ст.”, П.Навойчик і В.Рагойші “Мотив злочину в малій прозі Івана Франка і література газети “Наша ніва”, М.Рагойші “Іван Франко і білоруська журналістика кінця XIX – поч. XX ст.”, В.Кароткі “Література білоруського Відродження і Бароко в науковій спадщині Івана Франка”. Хоча ці матеріали не опубліковані, їхня франкознавча тематика актуальна в Білорусі.

Історіографічний аналіз свідчить про відсутність окремого спеціального дослідження з окресленої проблеми.

Мета цієї наукової розвідки – окреслити низку питань із білорусистики, які цікавили І.Франка, і з'ясувати його зв'язки з білоруською культурою та літературою.

Певні відомості про зацікавлення І.Франка питаннями білоруської тематики припадають на 1880-і роки. Це видно з його листування з відомою польською письменницею Елізою Ожешко.

У листі від 20 березня 1886 р. Е.Ожешко просила І.Франка дати їй відомості з низки питань, де першим стоїть питання про територію Білорусії й України. Відповідаючи, І.Франко в листі від 31 березня 1886 р. назвав деяку літературу з українознавства, передовсім – праці М.Драгоманова. Він підкреслив, що “Білорусь п. Драгоманов не зачислює до України, але признає білорусам право до самостійного національного розвою...” [13, 12]. Сам І.Франко, посилаючись на авторитет М.Драгоманова, поділяв з ним погляди на білорусів як народ, а не “плем'я” чи “вітку” будь-якого іншого народу (польського, українського чи російського). Білорусів Каменяр вважав “третім руським плем'ям”, тобто народом рівноправним із росіянами й українцями. Усе це зумовило об'єктивну оцінку великим українським письменником і вченим культури та літератури білоруського народу як оригінального явища його духовного життя, близького до культури й літератури українського народу.

У своїх літературознавчих працях він приділив багато уваги давній білоруській літературі, розглядаючи її в тісній взаємодії з давньою українською літературою. Схожість літератур двох народів зумовлена, на думку І.Франка, спільною боротьбою, яку вели українці та білоруси, перебуваючи у складі Великого Князівства Литовського, а потім Польської держави. Цими ж історичними умовами він пояснював і виняткову близькість мов двох народів. “Протягом часу від кінця XIII майже аж до половини XVII століття історія і письменство Південної Русі зливається з історією і письменством білорусів, які в значній мірі приймають і вбирають в себе південноруську літературну і етнологічну традицію” [14, 121].

У рукописній “Історії української літератури” та “Нарисах історії українсько-руської літератури” І.Франко докладно зупинився на діяльності Ф.Скорини, який є гордістю білоруського народу. У XVI ст. він “видав такі гарні та важливі праці, як переклад письма св. Негалевського, як Пересопницьке євангелія, як друковане Тяпинське євангелія і ін.” [23, 170]. Водночас І.Франко відмітив значення Ф.Скорини як першодрукаря і просвітника для українців та інших слов’янських народів. “З виходом Біблії Скорини перший могутній подих Реформації пронісся над Західною і Південною Руссю. Окремі томи цього перекладу сумлінно читали і переписували [23, 173].

І.Франко цікавився не тільки писемною, але й усною літературою білоруського народу, передовсім батлейкою (вертепом), піснями, прислів’ями і приказками. Каменяр був добре відомий на теренах Білорусі і як теоретик театру та драматург. Досліджуючи український вертеп, він у праці “До історії українського вертепа XVIII ст.” [19, 96] підкреслював його схожість із польським та білоруським ляльковим театром, також відзначив, що на Україні в інтермедійній частині вертепу, де переважала українська мова, значне місце належало і білоруській [22, 35].

Діячам білоруської культури близькі були драматична творчість І.Франка, його розуміння театру як школи естетичного виховання народу, школи життя, ідеї народного театру, які він пропагував. З драматургією І.Франка глядачів Білорусі познайомили на початку XX ст. українські гастрольні трупи [20, 389 – 390]. Ймовірно, що передовсім після їхніх виступів появилася в репертуарі білоруського аматорського театру “Будка № 27” І.Франка. П’єса була дуже популярною серед невеличких драматичних гуртків, характерних для театрального життя Білорусі. Ставилася на Білорусі відома соціально-психологічна драма І.Франка “Украдене щастя”. Творча спадщина Каменяра в галузі театру є цінним здобутком білоруської культури і науки.

Протягом життя український письменник цікавився народними піснями [9, 16]. І.Франко вивчав не тільки українські, але і білоруські пісні за збірниками Д.Бумаковського “Пинчуки. Етнографический сборник” (1890) і М.Довнар-Запольського “Белорусское Полесье” (1895). Він високо цінував працю

О.Потебні “Объяснение малорусских и сродных народных песен” (Варшава, 1883, 1887), досліджував саме спільність та спорідненість багатьох слов’янських пісень, насамперед українських і білоруських [21, 229 – 230].

Починаючи з 1895 р., І.Франко впродовж двадцяти років забезпечував видання фольклорного “Етнографічного збірника” Наукового товариства імені Шевченка у Львові. Завдяки його самовідданим працям з’явилося на світ тридцять великих томів фольклорних матеріалів, у тому числі декілька томів “Галицько-руських народних приказок” (Львів, 1901 – 1910). Готуючи до друку цей важливий збірник українських приказок, І.Франко дотримувався найбільш передових свого часу принципів фольклористики як при підборі матеріалів, так і в методиці його публікацій. Вказуючи на паралелі українських і білоруських приказок, письменник користувався “Сборником белорусских пословиц” І.Носовіча, висловлюючи жаль, що у Львові бракує білоруських фольклорних видань [2, 124 – 126].

У другій половині 80-х років у польському часописі “Kraj” одночасно співпрацювали І.Франко та білоруси Ф.Богушевич, А.Єльські, Янка Лучіна [16, 497]. Лише у 1885 р. на сторінках часопису побачили світ ґрунтовні дослідження І.Франка “Про білоруську говірку”, А.Єльського “Міцкевич і білоруська література”, некролог на В.Дуніна-Марцинковича та ін. У цій галузі культури поет відзначив факти близькості і взаємозв’язків українського та білоруського народів. І.Франко знайомив українських читачів із духовним життям білоруського народу, захищав його права, мову і культуру.

Позитивне ставлення І.Франка до білоруського народу і його культури не могло залишитися поза увагою білоруських діячів. Звичайно, такий великий патріот, як М.Богданович, високо цінував Франкові благородні зусилля й наукові ідеї. Його захопили революційно-демократичні мотиви Франкової творчості. Великий український письменник і вчений був для молодого білоруського патріота живим символом високої громадянської мужності й безмежної любові до рідної Вітчизни. Зокрема, поштовхом для створення вірша М.Богдановича “Мяжы” вважався вірш “Гадки на межі” І.Франка. М.Богданович

глибоко цікавився українською літературою і багато зробив для її популяризації серед білоруських читачів, виділяючи творчість таких письменників, як Т.Шевченко й І.Франко.

Із наукових і публіцистичних праць, літературних інформацій та рецензій М.Богдановича, присвячених українській літературі, виділяється коротка, але змістовна замітка про І.Франка. Вона була надрукована як передмова до перекладу М.Богдановича на російську мову оповідання І.Франка “Муляр”. У цій замітці відзначено, що серед найталановитіших українських письменників “особливо притягує до себе фігура І.Франка” [4, 299 – 300].

Належно оцінив твори Каменяра білорус С.Полуян. Більшість свого творчого часу він прожив у Києві. Характеризуючи діяльність найбільш популярного тоді видавництва “Час”, С.Полуян як представник демократичного крила у критиці відзначив, що перекладені й оригінальні твори, які побачили світ у цьому видавництві, “вражають тенденційним підбором сюжетів і їх опрацювання... Можна було б відшукати кращого... А де ж твори справжніх народних письменників?. “Де .... Коцюбинський, Стефаник, Франко і інші?” [10, 110]. Отже, і для С.Полуяна І.Франко як письменник і мислитель був автором винятковим.

Слід відзначити також подібність таких віршів Якуба Коласа, як “Першы гром”, “Да вясны”, “Будзе навальніца” з “Веснянками” І.Франка, що пояснюється впливом революційної поезії Каменяра на молодого білоруського поета. Невипадково багато білоруських письменників називають І.Франка своїм учителем. Так, Констанція Буйло писала: “Я з дитинства захоплювалась поезією Тараса Шевченка, Лесі Українки, Івана Франка... Вплив цих поетів, на мене зокрема, безсумнівний” [10, 112]. Я.Колас відзначив, що “творчість Івана Франка, як і творчість геніального співця України Тараса Шевченка, є дорогою і близькою білоруському народові, зв’язаного узами віковичної братерської дружби з українським народом” [8, 13].

Як твердять білоруські літературознавці Т.Кабржицька і В.Райгоша, влітку 1907 р. І.Свенціцький надіслав до Львова І.Франкові з мінської квартири білоруського мовознавця, професора Б.Епімах-Шипіли, листи, в яких повідомляв про свої архівні

пошуки, інформував про знахідки творів білоруського мистецтва та давньоруських пам'яток, про білоруську літературу та найвизначніших її письменників. Білоруські автори припускають, що, можливо, від І.Свенціцького І.Франко вперше почув імена Я.Купали, Я.Коласа, Цьотки та інших відомих білоруських письменників [9, 98]. Як засновник і директор українського Національного музею у Львові, І.Свенціцький почав комплектувати у ньому спеціальний білоруський відділ. На початку ХХ ст. він тричі відвідав білоруські землі (1904, 1906 і 1907 роках), внаслідок чого зібрав низку експонатів, що свідчили про самобутнє мистецтво білоруського народу [11, 340 – 341].

В одному з номерів “Нашої ніви” була надрукована невеличка доповідь “Доля українського письменника” [1, 6]. У ній повідомлялося про тогочасне життя І.Франка, його невиліковну хворобу, важке матеріальне становище. Те, з якою надзвичайною докладністю писалося про все це у газеті, дає підстави стверджувати, що у Білорусі добре знали цього славетного письменника, його життя і творчість.

Нова білоруська література у другій половині ХІХ ст. ще перебувала у стані утвердження. Вона орієнтувалася на кращі здобутки передовсім української літератури. Одним із показових прикладів цього є перший переклад на білоруську мову творів І.Франка, здійснений Адамом Гуриновичем (1869 – 1894). Він переклав програмний вірш “Гімн” (“Вічний революціонер”), але через цензурні утиски, цей твір не потрапив своєчасно у друк.

Білоруського поета захопив “Гімн” своїм бойовим духом, заклик до боротьби за краще життя, “діалектичним розумінням розвитку революційних подій” [15, 68]. Його переклад білоруською мовою цього твору був здійснений незабаром після появи оригіналу в 1893 р.

Зберігся перехоплений міліцією лист А.Гуриновича, адресований у Цюрих від 12 листопада 1892 р. до Станіслави Пяткевіч [7, 231]. У листі білоруський поет давав замовлення на різну революційну літературу, у тому числі на деякі білоруські та українські видання. А.Гуринович просив свою кореспондентку вислати йому книги С.Подолинського “Як земля поділена і як її треба поділити”, “Про багатство та бідність”, М.Драгоманова

“Чудацькі думки”, “Про те, як земля наша та стала не наша” тощо. Записка до цього листа свідчила про те, що А.Гуринович добре знав славного українського поета І.Франка, коли вирішив звернутися до нього у Львові за допомогою дістати потрібні книги на українській мові.

Помітну роль у популяризації творчості І.Франка серед широких кіл білоруських читачів відіграли і відіграють численні ювілейні статті, що з’являються в білоруській періодиці. Слід відзначити статтю П.Бузука “Пам’яті Франка”, в якій автор охарактеризував Каменяра як велетня української літератури, “співця пригнічених народів”, що робить його близьким і дорогим білоруському народові. Дослідник підкреслив щиру любов і повагу письменника не тільки до українського, а й до інших народів, у зв’язку з чим назвав його “галицьким Шевченком” [5, 23 – 28].

Також заслуговує на увагу стаття білоруського дослідника Ю.Пацюпи “Іван Франко. Пора!” [18], присвячена 150-річчю од дня народження Каменяра. У ній автор наголошує значимість цього ім’я для України, підкреслюючи, що Україна багато важить для Білорусі. “На її землях набиралися духу Богушевич, Пашкевич... Є Україна – буде й Білорусь”.

Проте дослідник висловлює жаль, що сучасний білоруський читач із поезією І.Франка майже незнайомий через відсутність перекладів. Він сподівається, що такі ювілеї стануть нагодою для усунення цих недоліків. У статті автор подає широкій громадськості уривки з віршів І.Франка (“Цар-Бог”, “Наука”, “Не пора!...”) у власних перекладах. Ю.Пацюпа підкреслює значимість творчості Каменяра... “кожний збірник, кожний текст відкривають нам поета з нового боку. Франко умів бути простим і освіченим, він міг поєднувати у собі палкого революціонера і лірика та щирого націоналіста”.

І.Франко сприяв народженню і становленню білоруської критики. Зі свого боку, білоруські літературознавці, скеровуючи свої праці на дослідження української літератури, сприяли розвиткові українського літературного процесу.

Звідси випливає, що у своїй науковій і літературній діяльності І.Франко неодноразово звертався до білоруської

літератури і фольклору, досліджуючи їхні друковані та рукописні матеріали. Він залишався патріотом і виразником інтересів обох народів.

Отже, глибоке ознайомлення з духовними здобутками сусідніх народів стимулювало розвиток власної культури, показувало, чого у ній не вистачає, вберігало від повторення помилок. Тепер митці у І.Франка вчать бути достойними громадянами, всією силою таланту служити своєму часові, своєю творчістю сприяти розв'язанню пекучих проблем сучасності, постійно зміцнювати мости дружби між народами, поширювати ідеї гуманізму.

Водночас названі дослідження спонукають до роздумів, подальших пошуків джерельних матеріалів, узагальнень наявного фактичного матеріалу та зроблених на їхній підставі висновків. Перспективним напрямом подальших досліджень вважаємо висвітлення зв'язків вітчизняних діячів науки та культури з білоруськими колегами другої половини ХІХ – поч. ХХ ст.

Література

1. Александровіч С. Доля ўкраінскага пісьменніка // Наша ніва (Вільно). – 1914. – № 43. – С. 6.
2. Ахрыменка П.П. Летапіс братэрства. Аб беларуска – украінскіх фальклорных, літаратурных і тэатральных сувязях. – Мн. : Мастацкая літаратура, 1973. – 304 с.
3. Ахрыменка П.П. Фальклорна-літаратурныя сувязі ўкраінскага і беларускага народаў. – Мн. : Мастацкая літаратура, 1959. – 112 с.
4. Багдановіч М. Поўны збор твораў / пад рэд. Забородскай С.В. – Мн. : Народная асвета, 1965. – Т. 2. – 599 с.
5. Бузук П. Памяці Франко // Польмя. – 1926. – № 4. – С. 23 – 28.
6. Возняк М. З життя і творчості Івана Франка. – К. : АН УРСР, 1955. – 302 с.
7. Гульман Р. Новыя архіўныя матэрыялы пра Адама Гурыновіча // Беларуская літаратура. Даследаванні і публікацыі / АН БССР, Ін-т літ. імя Я.Купалы / пад рэд. Івашына В.І., Адамовіча А.М. – Мн. : Выд. АН БССР, 1958. – Т. 1. – С. 230 – 232; Його ж. З архіўных матэрыялаў пра Адама Гурыновіча // Літаратура і мастацтва (Мінск). – 1956, 26 мая.
8. Кабржыцкая Т. Сіла братэрства // Беларусь. – 1990. – № 5. – С. 12 – 13.

9. Кабржыцкая Т.В., Рагойша В.П. Карані дружбы. Беларуска-українскія літаратурныя узаемасувязі пачатку ХХ ст. – Мн. : Навука і тэхніка, 1976. – 125 с.

10. Кобржицька Т. Іван Франко і білоруська критика пачатку ХХ ст. // І.Франко і світова культура : матеріали міжнародного симпозиуму / упоряд. Б.З Якимович. – К. : Наук. думка, 1990. – Кн. 1. – С. 109 – 114.

11. Кріль М. Львів як осередок білорусистики // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Львів, 2009. – Вип. 48. – С. 338 – 354.

12. Ларчанка М.Г. Сувязі беларускай літаратуры з літаратурамі суседніх славянскіх народаў 2 пал. ХІХ ст. – Мн. : Выд. Белдзярж. Універсітат, 1958. – 112 с.

13. Львівська наукова бібліотека ім. В.Стефаніка НАН України. Відділ рукопису. Франко Іван. Рашкевич Ольга. Лист(15) до І.Франка та О.Франка (1884 – 1897). – Ф. Воз. 641. – Спр.147. – Арк. 11 – 14.

14. Мараш Я. История Белоруссии эпохи феодализма в интерпретации Ивана Франко // І.Франко і світова культура : матеріали міжнародного симпозиуму. – К. : Наук. думка, 1990. – Кн. 1. – С. 120 – 125.

15. Охріменко П. Адам Гуринович і Іван Франко (з історії зв'язків білоруських і українських революційних демократів) // Українське літературознавство. – Львів, 1985. – Вип. 22. – С. 67 – 71.

16. Очерки истории науки и культуры Белоруссии IX – нач. ХХ вв. – Мн. : Наука и техника, 1996. – 527 с.

17. Палуян С. Лісты ў будучыню. – Мн. : Мастац. літ., 1986. – 214 с.

18. Пацюпа Ю. Іван Франко. Пара! // Наша ніва. – 2011. – 18 кастрычніка.

19. Стэльмах Д.У. Узнікненне і развіццё народнай драмы на Беларусі // Весці АН БССР. Сэрыя грамадскіх навук. – Мн. : Навука і тэхніка, 1982. – № 6. – С. 96.

20. Стэльмах Д.У. Іван Франко і беларускі театр // І.Франко і світова культура: матеріали міжнародного симпозиуму / упоряд. Б.З Якимович. – К. : Наук. думка, 1990. – Кн. 1. – С. 389 – 391.

21. Франко І. Вибрані статті про народну творчість. – К. : Вид. АН УРСР, 1955. – 288 с.

22. Франко І. До історії українського вертепа ХVІІІ в. // Відбитка з Записок Наукового Товариства ім. Шевченка. – Львів, 1906. – 152 с.

23. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. – Львів : Накл. Українсько-руської видавничої спілки, 1910. – 444 с.

Гриценко Галина. Роль Івана Франко в українсько-білоруських культурних зв'язках. В статті проаналізовані погляди Івана Франко на історію і культуру Білорусі; зображено ряд його цінних тезисів і утверджень о духовному багатстві білоруського народу. Досліджено його вклад у розвиток білорусько-українських літературно-культурних зв'язків. Прослідковано вплив і відгуки білоруських письменників на його творчість. Визначено перспективні напрями наступних наукових досліджень.

Ключові слова: Україна, Білорусь, культура, українсько-білоруські зв'язки, Іван Франко.

Hrytsenko Halyna. The role of Ivan Franko in the Ukrainian-Belarusian cultural relations. In the article we have analyzed Ivan Franko's views on the history and culture of Belarus, shown a number of his valuable opinions and statements about spiritual riches of the Belarusian people, researched I. Franko's contribution to the development of Belarusian-Ukrainian literary and cultural relations. The references of Belarusian researchers of his creative work are traced. The prospective directions of the further research of the issue are determined.

Key words: Ukraine, Belarus, culture, Ukrainian-Belarusian relations, Ivan Franko.